

KÖZLEMÉNYEK

Időjárási és gazdasági jelentések 1858-ból

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

Magyarország gazdagsága a felhők járásától függ¹ – tartja egy régi mondás. Az időjárás hatása a mezőgazdasági termelésre minden korban döntő jelentőségű volt. A téli hótakaró elmaradása, gyors olvadása, a sok eső vagy aszály, a perzselő hőség, a tavaszi fagyok, viharos szelek, mind nehezítették a gazdaközönség dolgát, a családok megélhetését. A babonán túl, a parasztembert évszázados tapasztalatok, megfigyelések segítettek a várható időjárás megjövendölésében. Feljegyzések kerültek a kalendáriumokba, jegyzőkönyvekbe, amelyek az adott nap, évszak időjárásáról szóltak, hátrahagyva a következő nemzedéknek.

Voltak, akik „hivatás-szerűen” jegyezték fel a történéseket, mert jelenteni kellett, de voltak, akik a korabeli lapokat tudósították egyes történésekről, érdekes esetekről, amik közt az időjárásról szóló jelentések nagyon gyakran szerepeltek. Veszprémben sem volt ez másként, a gazdatiszt jelentett a Szolgabírói Járási Hivatalnak, a vidéki tudósító pedig küldte a „jelentését” a fővárosi lapoknak. 1858-ban Veszprémben helyi lap még nem volt, ezért a hírekért a fővárosi lapokhoz kell fordulnunk, ha meg akarjuk tudni, mi is történt a városunkban abban az évben.

Szerencsére, ezek a jelentések és tudósítások fennmaradtak, így megtudhatjuk, hogy milyen volt az időjárás 1858-ban Veszprémben és a környéken (a Balaton-vidéken és a Bakonyalján), hogyan élték meg, élték túl az emberek az időjárás viszontagságait, hogyan küzdöttek az elemekkel, mi okozott örömet, szomorúságot vagy reményt egy-egy időjárási esemény bekövetkezése után.

Egy, a Pesti Naplónak 1857. december 31-én küldött (névtelen) tudósítás² szerint a december végi napokban Veszprémben „Az időjárás komor, hideg. Az őszi vetések jól állanak. A sertés olcsó.”

¹ Vannak, akik a mondatot Széchenyi Istvánnak tulajdonítják! Eddig nem találtam nyomát.

² *Pesti Napló*, 1858. jan. 06. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

1858 év január 14-én a Vasárnapi Újságnak küldött levelében³ Bakonyfi arról tudósítja az olvasót, hogy január „5–7-én a Balaton beállt, vagy: befagyott. – Somogyi atyánkfiai is, teherhordó gabonás kocsiak mellett, egyre korcsolyáztak a víz jégtükrén. – Időjárásunk eddig egyre száraz hideg, vetéseink hó nélkül; ha tovább is így tart, juhos vagy birkás-gazdáink örülnek; mert mezei rendőrségünk nincs, szabad a bitangoltatás!”

Egy március 30-án kelt tudósítás⁴ szerint „A Balaton jege megindult. Feltűnő körülmény, hogy a jeget ez évben nem az erős északi szél törte – hanem erős s hideg keleti szél indította meg. Oly erős, tartós, s szárazan fagyaló télre – minő a mostani volt – s a Balatonon a jelen évihez hasonlóan vastag jégre még az öregek sem emlékeznek. Farkasok, dacára az erős télnek – nem mutatkoztak vidékünkön, minek oka valószínűleg a tél szárazságában van.

„A száraz nagy hideg vetéseinkben tett ugyan kárt sok helyen, de e kár s különösen vidékünkön (az itteni lakosok főleg bortermelésből él) számításba sem jöhet azon sokkal nagyobb kár mellett, mit a szőlőhegyeken okozott. A vesszők kevés kivétellel – mind hibásak, sok vessző teljesen elfagyott, s most – mikor a metszési időszak beállott – szomorúan tapasztalják a szőlősgazdák, hogy sok vessző egész a tövéig kiszáradt, s a metszés helyén nem mutatkozik élettanúsító nedvesség. A lap[os] szőlők sokkal többet szenvedtek, mint a hegyiek, s szerencsés jelenleg az, ki az őszi bekapálást (mi a tőkére s a vessző alrészére védőleg hat) el nem hanyagolta. Az ősszel bekapált új szőlőkben nincs annyi kár, mint a bekapálatlan s vén szőlőkben. A száraz tél szárítón fagyaló hatását nagy mértékben mozdíthatta elő az a sajnos előző körülmény is, hogy mind a nyár – mind az ősz esőtlen volt, s a már nyáron kiszáradt – s ősszel tápláló életnedvet és ez által új életre üdítő erőt nem nyerhetett tőkék és vesszők nem voltak képesek a tél hivatlan s fagyaló hidegének ellene állni.”

³ *Vasárnapi Újság*, V. évfolyam, 6. szám. 1858. febr. 07. Arról pedig, hogy minő a tél mást? – ugyancsak ebben a lapszámban olvashatunk tudósítást. „*Ausztriai Olaszországból írják, hogy 20 év óta nem tapasztaltak az ideihez hasonló zordon telet. Milánó síkságai a hegyek aljától kezdve vastag hórétegek által borítvák, s a folyók úgy befagytak, hogy korcsolyázni lehet rajtuk, mi az olaszoknál fölül ritka eset. Tirolban múlt hó 6-án 30 lábnyi vastag hóréteg borította a mezőket, s a mint Triesztből írják, vastagsága a következő napokban folytonosan növekedett. Ázsia némely részeit is oly szokatlan hőmennység lepte el, minőre a legöregebbek sem emlékeznek. Marsina mellett egy görög kolostort a hózivatar annyira eltemetett, hogy a benne volt 5 szerzetes csak a hőtömeget át gyorsan készített alagúton menekülhetett a bizonyos halál elől. Ezen adatokból kitűnik, hogy sehol sem voltak a hónap szűkében, csak mi vártuk hiába – a szán-utat. De most már nekünk is kijut talán.*”

⁴ *Pesti Napló*, 1858. ápr. 10. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

Április 15-én arról olvashatunk tudósítást⁵ a Pesti Naplóban, hogy a Balatonról április elején a jég eltisztult. Leghosszabb ideig az Alsóörs és Kenese közti jég maradt fenn, aminek ezekben a napokban „a keleti szél fújta meg az indulót”. A tudósításból arról is képet kapunk, hogy milyen kalandok árán sikerült megmenteni a füredi hidegfürdőt és a Kisfaludy gőzöst. „Egyes pontokon már március hó 24-én kezdett a vastag jégtábla szakadozni, a szakadási irányokat fehér vonalok jelölték ki a nagy jéglapon. Szembetűnő szakadás azonban csak másnap (tavasz elő 25-én)⁶ történt, mikor a savanyúvízi Balaton rész jégtömege elvált mind az Aszófő-tihanyi, mind a kövesdi jégtáblától, s csendesen lengő éjszakai szél vezérlete alatt szép lassan megindult Somogy felé.

Más években a Balaton jege már télutó vége felé, vagy tavaszelő két első hetében megszokott indulni, s mert ez idő tájban vidékünkön rendszerint az északi szél uralkodik, a jégindulás is Somogy felé történik. Ez évben a jégnek, valamint indulási ideje – úgy menetiránya is megváltozott. Északi szélről hajtva csak a savanyúvízi tömeg indult lefelé, az Aszófő és Kövesd felé terülő jégtáblák azonban mozdulatlanul maradtak. E jégtáblák közül az aszófői s keszthelyi március hó 26-án indult ki délnyugoti szél által hajtva éjszak-keleti irányban, s savanyúvíz tisztásra nyomulva fenyegető állást foglalt a hidegfürdők s a Kisfaludy gőzös ellen.

Csolnakokra szállított emberek siettek a jégtömeg elé, s zúzó eszközeikkel verték folytonosan a szakadatlanul előre nyomuló jégtömeg előrészét, mely hatalmas nyomásával a hideg fürdőknek útvonalába került két ducát [tartó oszlopát] egyszerre ketté szakította. Még a tihanyi béresek is átszállítottak a savanyú vízre, s tekintetes Écsy László úr főfelügyelete alatt alkalmazott óvoszabályokkal, a felügyelő parancsokat készen teljesítő munkás személyzet fárasztóan nehéz munkája, szakadatlanul tartó jégzúzása után sikerült úgy a hideg fürdőknek, mint a gőzösnek megmentése.

A gőzös megmentése körül tagadhatatlan érdemei vannak a gőzös volt első kapitányának is, ki jelenleg a savanyúvízen az Eszterházi-féle vendéglőben lakik. Kiemelést érdemel azon ácslegény is, ki vakmerőséggel határos bátorsággal föluggrott az úszó ellenség hátára, s hatalmas romboló fegyverével az ellen hátán zúzta annak fejét. A szemlélőket borzadály futotta végig, de a merész harcos épp oly ügyes volt, mint bátor, nem lett semmi baja. A fárasztó munka késő éjjel szűnt meg, a segélyre siető északi szél közbejöttével, mely a még mindig elég hatalmas, s számtalan sebei mellett is fenyegető jégtömeget szép csöndesen leüszttatta a somogyi partok felé.

⁵ *Pesti Napló*, 1858. ápr. 15. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

⁶ Március 25-én.

Tegnap (március hó 30-án) az alsóörsi stb. jégtábla indult meg délkeleti szél kíséretében, s szinte a savanyúvíz felé tartott, de egyik vége a benyúló földnyelvbe akadván Arácson, innen fel lőn tartóztatva, s ott apró darabokra szakadozott. A jégirányból s a szélrózsának jelzéséből lehetett látni, hogy ez a tömeg is a gőzös és hideg fürdők felé tartott. – Balatonunkról a jég, földeinkről a hó teljesen eltisztult.”

A Veszprémi Császári és Királyi Szolgabírói Járás Veszprém Községi gazdasza az elmúlt téli időszak időjárási állapotáról szóló, április 14-én kiadott jelentése⁷ szerint:

„Idő járási állapot az elmúlt téli időszakban: Folytonosan kemény fagy, és nagy hó miatt a gazdaságnál dolgozni igen keveset lehetett.

Kiteleltetési kiterjedés: Széna hiánya miatt a kiteleltetés igen nehezen és csak szecska, olajpogácsa és dara segítségével sikerült.

Féreg emésztési kiterjedés nem volt.

Idő viszontagsági hatás a téli veteményekre jó, de a soká tartó hideg miatt lassan nőnek. A nyári veteményekkel a sok hideg és nedvesség miatt igen keveset lehetett tenni. A mi el van ültetve még nem kelt ki. Fű növése jó idő mutatkozik. Kolompér, kukorica még nem is ültetett. Rizs nem természetik.

A gyümölcs még bimbóban rejlik. Bor (szőlő) művelésre az időjárás alkalmatlan, a lefolyt télen sok vessző elfagyott. Olaj nem természetik.

Elemi esemény kiterjedése: Rendkívüli nem fordult elő.”

Április 17-én jelent meg egy újabb tudósítás⁸ [r. l. monogrammal] vidékünk-ről április 6-i keltezéssel, amelyből megtudhatjuk a vetés fő szabályait, de azt is, hogy ebben az évben ezt miért nem lehetett alkalmazni, illetve milyen kár érte a szántóföldeket és a szőlőhegyeket a fagy és hóolvadás következtében. „Őszit porba – tavaszt sárba! Ez a vetés főszabálya a nép által híven őrzött gazdasági tapasztalatok nagy és sok igazságot tartalmazó emlékkönyvében. E szabály (mely sok évi észleleten alapul) arra tanít, hogy mind az őszit, mind a tavaszt jókor el kell vetni, amazt az őszi esőzés, emezt a tavaszi esőzés, s az erre következő hó [meleg] napok bekövetkezése előtt. És ez általános szabály alól tíz év alatt legföllebb egyszer s akkor is rendkívüli, visszafordult járású esztendőben van kivétel. Rendes időjárás mellett a fölállított szabály csalhatatlan s különösen a Balaton mellett, hol a tavaszi vetéssel elkésni s tavaszt nem aratni, egy jelentőségű.

A Balaton mellett, ha a hó annyira eltisztul, hogy a sáros, de szikkadni kezdő földnek felszántása már lehető, már télutó utolsó hetében s tavaszélső első hetei-

⁷ Veszprém város polgármesterének iratai. Törzsszám: V. 145. Jelzet, Tételszám: 1858:468. A tétel címe: „Időjárási jelentések” [Országos Levéltár Veszprém Megyei Levéltára].

⁸ *Pesti Napló*, 1858. ápr. 17. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

ben vetni kell. E vetés még azon esetben is jobb leend a késői vetésnél, ha tán futólagosan hó jönne még reá. E körülmény oka a balatonmelléki földek égevény [könnyen kiszáradó, „kiégő”] természetében keresendő. Ha csak a tavaszutó⁹ nem hűvös (mi itt nagy ritkaság) a késői vetések mind kiszülnek a kettős (föld és nap) égetés hatása alatt.

Ez évben azonban tavaszelő első heteiben sehol, utó heteiben is csak egyes hamarabb olvasztó földterületeken lehetett vetni. A hóolvadás múlt hó 17-én megkezdődött ugyan s a 18-i szép napos idő az olvasztó szél kíséretében oly gyorsan folytatta a föld felszínét hótakarójától megtisztító munkát, hogy a hegyekből alázuhogó hólé-patakok még a fűtat is megszagatták, de dacára a rohanó vizek söprő, s a nap és szél olvasztó hatásának; a szántóföldek s szőlőhegyek meglettek ugyan tépve, a vetések szaggatva és hordva, de egyes hófuvatok maradványai ott maradtak a völgyeletes helyeken s a szántás csak is múlt hó 24-e körül s akkor is csak a melegebb alapú helyeken volt lehető.

A hó hirtelen lett elolvadásának nem igen örülhettünk. A hólé elfutott s a helyett, hogy a földbe hatolva használt volna, rohamával árkokat csinált. A hólé földbe hatása féltrágya – a nép hite szerint, s a trágyáztatási szerencsétől a hirtelen olvadás megfosztá földeinket. Az olvadás hatását földeink s szőlőink helyett a megrongált közlekedési vonalak érezték meg, melyek javításán mindenfelé dolgoznak s pár nap múlva a mellékutak is föl fognak üdülni azon betegségből, mit a hó gyors olvadása eredményezett s mi a rajtok utazást nyaktörésig veszélyessé tette.

Későn nyilván ki a természet, nem tudták a gazdák melyik tavaszi munkához kezdjenek. A sok munkaerőt igénylő szőlőnek s a szántóföldeknek munkája között haboztak. Végre is (s elég hibásan) a szőlőmunkának adták az elsőséget. Inkább a szőlőműveléssel lehetett volna várakozni s főleg most, mikor a kinyílt természet éppen nem oly barátságos, hogy a szőlőtők (akaratosan írtam tőket vesszők helyett) kora kifakadására lehetne számítani. Hiszen még a somfa sem virágzik, a méhek nem tudnak hordani, s a tegnapi szántóvetők dideregve vetették be földeiket.

A vetést csak a nagyhét elején kezdték meg, pedig már az azt megelőző héten is lehetett volna vetni. Általánossá folyó hó 1-én s 3-án lett a vetés; folyó hó 2-án (a nagypéntek) a protestáns helyeken általános munkaszünet volt. Őszi vetéseink nem sokat szenvedtek a fagytól. A legnagyobb hidegben (télutóban)¹⁰ már hótakaró alatt voltak. [...] A hóolvadás által okozott kár érezhető ugyan, de nem valami nagy jelentőségű, s csak egyeseket, nem pedig mindenkit súj-

⁹ Május.

¹⁰ Február.

tó. A takarmány ára most is folytonosan emelkedik fölfelé, pedig már a tavasz előcsarnokában vagyunk. [...] Az eleség ár föllebb szökését is részben annak tulajdonítjuk, hogy e takarmányszűk időben sokan gabonaneműekkel teletítették marháikat.

Az időjárás ismét hűvösre fordult tegnap; oly hideg volt, mi a télnek sem vált volna szégyenére. Már-már fehér hűsvéttől féltünk, de a föltámadt déli szél félelmünket eloszlatta; s most mikor leveletem bevégzem, nagy örömünkre, harmatozik a neki eredni készülő eső.”

Rövidebben, de a lényegét tekintve hasonlóan tudósította¹¹ Bakonyfi a Vasárnapi Újságot április 14-én: „...csak József s Benedek napok körül kezdett a hosszú télen hullott borzasztó hőtömeg igazán olvadni, míg a vízáradások a malmokra is kártékonyan hatottak, addig s akkor a mi keletifajú jó népünk egyesinek szántóföldeit is magukkal sodorták”.

1858 április 15-től a hónap végéig szóló gazdasági jelentés is több aggasztó jelenségről számol be:

„Idő viszontagsági hatás a téli veteményekre állapoti, növekedési szempontból a szárazság miatt aggasztó. Fű növése, takarmányra, széna termésre, kolompérra, kukoricára a szárazság miatt aggasztó. Rizs nem termesztetik. Gyümölcs, bor művelésre kedvező, olaj művelésre a szárazság miatt aggasztó.

Rendkívüli esemény nem volt.

Beküldetett május 15-én 1858.”

A Balaton mellékéről május elején az alábbi tudósítást¹² küldték a Vasárnapi Újságnak: „A hideg s kedvetlen áprilisi napok után meghozta valahára május az óhajtvá várt meleg időt, zöldül a vidék, a szőlőhegyek fáí virággal rakva, a beteg tőkék kezdik mutatni, hogy nem vesznek el végképp, a szárnyasok koncertje hangzik hegyen-völgyön mindenütt.”

A május 8-án kelt (r. l.) tudósításából¹³ már arról olvashatunk, hogy „...a várva várt eső megjött. A tegnap délelőtti rendkívüli hőség az égnek mind a négy sarkából elő csalta az esőterhes fellegeket, melyek erős szél kíséretében egymással összeütközvén, tegnap éjjel s ma reggel kiöntötték a szárazföldre eső terhüket. A lankadni kezdett növények, összepörnyedt levelű vetések föléledtek. Aggodalmunk azonban most sem szűnt meg. Az esőt fölváltott nagy hideg alapos félelemmel tölt el mindenkit, s egyedüli reményünk csak a fagyátló szél tartósságában van. Ha e szél úgy áll meg estkor, hogy a lég hidege az erőt vevő nap által nem mérsékeltetik, akkor a fagy éppen most hajtó új szőlőinket is semmivé teszi.”

¹¹ *Vasárnapi Újság*, V. évfolyam, 19. szám. 1858. máj. 09.

¹² *Vasárnapi Újság*, V. évfolyam, 20. szám. 1858. máj. 16.

¹³ *Pesti Napló*, 1858. máj. 18. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

Szintén (r. l.) tudósít¹⁴ bennünket 1858. május 20-án arról, hogy „...időjárásunk a vetésekre nézve kedvező. Gyakori eső s többnyire hűvös napok. A sok szél azonban károkat tesz az új szőlőkben, részint a nagy hajtások lezúzása, részint a fürtök elsanyarása [elsatnyulása] által. Vén szőlőink még most sem mutatnak életjelt. Csak a két-hat éves bujtások, az ojtott tőkék hajtanak. A vén tőkék közül igen kevés és az is csak agyból hajt ki. Tanulság, hogy nem jó a szőlőt elvényülni hagyni, mert ha soká elél is vidékünkön a tőke, egy oly kegyetlen tél – minő a mostani volt – oly száraz nyár után, minőt a múlt évben által értünk, többévi jövedelmünket teheti semmivé. A Balaton mellett is több helyen volt már jég, de – Szent-György hegyének kivételével – úgy és oly helyeken esett le, hol kárt nem tehetett.”

A május első feléről szóló gazdasági jelentés egyes kultúrákra rossz, míg másokra kedvezőbb feltételeket említ:

„Féreg emésztési, rothadási kiterjedés nem volt.

Idő viszontagsági hatás a téli veteményekre állapoti és növekedési szempontból a szárazság miatt eleinte káros, később kedvezőbb. A nyári veteményekre művelési szempontból kedvező; állapoti, növekedési szempontból a szárazság miatt eleinte káros, később kedvezőbb. Fű növése, takarmányra, széna termésre, hüvelyes veteményekre eleinte rossz, később kedvezőbb. Kolompérra és kukoricára kedvező. Gyümölcs művelésre a nagy köd miatt káros – ezt kivéve kedvező.

Elemi események kiterjedése: jég esés nem nagy kiterjedésben és nem jelentékeny kártétellel. Beküldetett május 15-én 1858.”

Bakonyfi május 26-án kelt tudósításából¹⁵ kiderül, hogy a hónap folyamán többször és több helyen volt jégeső és az egyik zivatar alkalmával Veszprémben még a garabonciás diákot is látni vélték. „E hó napjai változatosan folytak le! Hideg, meleg, hűvös, egymást érték s váltották fel. De csakhogy elmúlt Orbán napja, melytől e vidékbeli német sógor oly nagyon fél, t. i. addig egyre a fagytól tart, és ezen nap, úgy az azt megelőzők, kerti veteményeink, s szőlőhegyeinknek nem ártottak. Az olykor meglehetősen esőáztatta földek, a gyakori szelek miatt, csakhamar kiszáradtak; pedig Balaton-vidéki kevés vetéscöldeink, a gyakori üdítő esők után jutalmazhatják csak birtokosaikat. E hó folytán több helyütt volt jégeső, melyek szerencsénkre, nagyobb kár nélkül vonultak el. Oh, de a balga felfogású s képzelődésű nép, egy ily viharos, villámcsikázó jelenet alkalmával, minő vélemény- s meggyőződésben van! Ugyanis, V[eszprém] város cserhátí részében, midőn a vihar egyre süvöltött, majd dörgött, villámlott, látták a »gara-

¹⁴ *Pesti Napló*, 1858. máj. 27. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

¹⁵ *Vasárnapi Újság*, V. évfolyam, 25. szám. 1858. jún. 20.

bonciás diákat!«. Látták pedig sárkányon lovagolva, nyargalva, egyik felhőből a másikba szökve, mígnem ezután teljes komedentiáiért,¹⁶ a földre alászállta, parancsolván a fellázadt elemeknek! Boldog együgyűség! Őszi vetéseink általánosan szépek, a tavasziak meglehetősek. Balatonmelléki szőlőhegyeink kevés terméssel biztatnak! Igaz, hogy február – március havában, a jól befedett tőkék úgy mutatkoztak, hogy a rendkívüli fagyok, leendhető termésökre, mit sem ártottak, és akkor én is akképpen nyilatkoztam, s most e nyilatkozatomat vissza kell vonnom. Mivel a fedetlen tőkék száma igen sok, a több száz holdnyi szőlők, különösen a lapályokon, annyira elfagytak, hogy metszés után vagy ki sem fadtak, vagy kifakadások után, azonnal elszáradtak!”

Május második felének gazdasági jelentése kedvező időjárásról számol be, de kiemeli, hogy a nagy szél sok kárt okozott:

„Féreg emésztési, rothadási kiterjedés nem volt.

Idő viszontagsági hatás a téli- és nyári veteményekre egyaránt kedvező volt. A fű növése, takarmányra, széna termésre, hüvelyes terményre, kolompérra, kukoricára szintén kedvező. Gyümölcs és olaj művelésre kedvező; bor művelésre a nagy szél miatt káros, ezt kivéve kedvező.

Elemi események kiterjedése: Nagy szélvész sok károkat tett.

Veszprém június 30-án 1858. Beküldetett július 1-én.”

Június elején Devecser vidékéről kapott tudósítást¹⁷ a Pesti Napló. „Volt esőnk, van is köszönet benne, mert szénára jó kilátásunk van. Nagyobb volna örömünk, ha a szél el nem rontotta volna. De szél úrfi nagyon garázdálkodott a tavaszban, kivált rozsainkon és szép Somlyónkon. Hogy mennyi kárt tett, azt majd csak utóbb tudjuk alaposan elpanaszolni.”

„Pápa vidékét július 4-én délután jégeső látogatta meg.”¹⁸

Június első feléről nincs gazdasági jelentésünk, a hónap második feléről szóló jelentés esőhiányról és a szelek káros hatásáról szól:

„Idő viszontagsági hatás mind a téli-, nyári-, a hüvelyes veteményekre, fű növése, takarmányra, sarjúra, kolompérra, kukoricára, gyümölcs-, bor-, olaj művelésre – az eső hiány és folytonos száraz szelek miatt – káros.

Veszprém június 30-án 1858. Beküldetett július 1-én.”

Július első feléről szóló jelentés egyedül az aratásra jelez kedvező feltételeket:

„Idő viszontagsági hatás a nyári veteményekre, hüvelyes veteményekre, fű növése, takarmányra, sarjúra káros. Aratásra kedvező. Kolompérra, kukoricára némileg kedvező, kevés eső lévén. Gyümölcs, bor, olaj művelésre kedvezőtlen.”

¹⁶ Ennivaló, elemózsia

¹⁷ *Pesti Napló*, 1858. jún. 15. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

¹⁸ *Pesti Napló*, 1858. júl. 09. Gazdasági és kereskedelmi vegyes hírek.

A július második feléről szóló jelentés kiemeli, hogy az időszakban rendkívüli esemény nem volt:

„Idő viszontagsági hatás a hüvelyes veteményekre, fű növése, takarmányra, sarjúra, olajos növény művelésre káros. Aratásra kedvező. Kolompérra, kukoricára, gyümölcs művelésre ártalmas, bor művelésre tűrhető.

Rendkívüli elemi esemény nem volt.”

A július 29-én kelt tudósítás¹⁹ szerint „Némely zabvetés kivételével Bako nyalján is be van már végezve az aratás. E vidék egy része, különösen Veszprém s közeldvidékére nézve ez esztendő egyike a legszerencsésebbeknek, mert úgy az őszi, mint a tavaszi vetések szépek, s nem csak szálasok, hanem szemmel, még pedig ép szemmel rakott kalászuák is voltak s oly időben, mikor az ország nagy részéből [...] rossz termésről értesítő tudósítások érkeznek. [...] Burgonyánk kevesebb lesz, mint a múlt esztendőben, az uralkodott szárazság miatt. Sok bokor máris elhervadt, s ha van is alatta gubó, apró az s éretlen. Tengerink se sokkal különb burgonyánknál. Egy és ugyanazon földben is nagyon egyenlőtlen, s a silány bokrok száma fölözi a tűrhetőkéét. Ha még pár hétig nem lesz eső, akkor a most jövő tengeri csövek is szem nélkül maradnak. Takarmányunkkal kijöttünk volna valahogy, ha oly arányban termett volna sarjunk, minőben az anyaszéna. De sarjunktat leaszalta a hőség, s csak néhány jobb helyen, ott is kevés sarjúterméshez van remény. Legelőink koparak, szárazak, mi annyival sajnosabb, mert nincs csalitos közlegelőnk, hol a fű hiányát a falevél pótolná. Ha eső nem lesz – kénytelenek leszünk marháinkat istállón tartani.

A nagy szárazság sok forrást annyira megfosztott tápjától, hogy jelenleg már csak a gazdagabb erű források csergedeznek. Kútjaink nagy része kiszáradt, s azok, kiknek kútjából még nem fogyott ki egészen a víz, nem akarják megengedni a vízvített azoknak, kik a vízből már kifogytak. Mi nagy ritkaság – a gazdag forrású s vízgazdag Csiker (másképp Séd) folyó mentében is gyakran hallhatni panaszt az örletésnek vízhiány miatti nehezüléséről, minek oka a folyam vízének réttöntözésre használása lehet. S ha a Séd folyama mellett is nehéz az örletés, mi történik akkor ott, hol a malmok kerekét nem a Séd nagy folyama, hanem csekély patakok látják elhajtó víztömeeggel.”

Pápáról július 30-án örömteli tudósítást²⁰ küldtek a Pesti Naplónak, ugyanis „...valahára megjött, a mi után oly rég óta sóvárgánk. Tegnap déltől fogva késő éjszakáig áldásdús eső csorgott s a szomszjas földet ekejárásig megáztatta, mely nemcsak a burgonya, tengeri, káposzta s egyéb zöldség, bükkmakk-termést biztosítja, hanem a sarjuhoz is kilátást nyújt, az elpörkölt legelőket pedig megin-

¹⁹ *Pesti Napló*, 1858. aug. 03. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

²⁰ *Pesti Napló*, 1858. aug. 03. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

dítandja s a szarvasmarhának elterjedt száj- és lábfájását meg fogja szüntetni.”

Az augusztus első feléről szóló gazdasági jelentés szerint az időjárás a bor művelésre tűrhető volt:

„Idő viszontagsági hatás a fű növése, sarjúra, kolompérra, kukoricára, gyümölcs művelésre kedvező. Bor művelésre tűrhető.”

Egy augusztus 15-én kelt jelentés²¹ szerint Veszprémben „...a folytonos esőzés nagyon hátráltatja az új gabona betakarítással való elkészülést, s dacára, hogy az idei gabona minőségre nagyon utána áll a tavalyinak, feljebb mennek az árak.” Pápán²² „...a szünteleni esőzés a takarítást és értetést nagyon hátráltatja s a termésnek egy harmadát máris megsemmisítette. A szőlőt zöldrothadástól lehet féltetni.”

Bakonyaljáról augusztus 24-én küldött jelentés²³ szerint a munkaerő rég volt olyan keresett, mint azokban a napokban. „E keresettséget a hosszas esőzés következtében összegyűlt s mielőbbi bevezést igénylő nyári munkáknak tulajdonítani. Az aratási időszak előtt várva várt, de meg nem jött eső, aratás után – s éppen takarodás közben köszöntött be hozzánk, s a mily kedves vendég lett volna az aratást előző hetekben, éppen oly váratlan s félelmes látogató volt takarodáskor, s hosszas maradása a kenyér botjának eltörésével fenyegette a termesztő osztályt. A félben levő osztagokat [asztagokat] a csírázó magvak zöld lepellel borították be, - a mezőn levő keresztek is kiszökdültek, s annyival inkább, mert az esőzés folytonossága miatt a kévék fölverése s szárogatása is lehetetlenné vált. Sokan – főleg a Bakonyban – még le sem arattak az esős korszak beköszöntésekor, ezek elesége, különösen a tiszta búza, úgy megbukott [a szára megtört], hogy csaknem elveszettnek mondhatni, mint szinte azok eleségét is, kik learattak ugyan, de learatott gabnájok [gabonájuk] renden maradt. Az esőzés által okozott kár fölszámíthatatlan, s mert tán országsszerte sehol sem mutatkoztak szebben úgy az őszi, mint a tavaszi vetések, mint Bakonyalján, e körülmény a kárt még jelentékenyebbé teszi. [...] Azt hittük, hogy a sok eső – habár későn jött, de mégis jó karba hozólag fog hatni tengerinkre s burgonyánkra, s a gabonában okozott nagy kárt e terményekben némileg visszapótolja. javított is kapásterméseink az esőzés, de nem oly mértékben, mint vártok. Gazdag tengeri s burgonya szürethez nincs reményünk, mert ezekre már későn jött az eső. A tengeri csövei silányak, a burgonya alatt kevés van, s ezt is féreg rágja.”

Augusztus második felének gazdasági jelentése a bor művelésre tűrhető időjárást emeli ki:

²¹ *Pesti Napló*, 1858. aug. 18. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

²² *Pesti Napló*, 1858. aug. 24. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

²³ *Pesti Napló*, 1858. aug. 27. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

„Idő viszontagsági hatás a fű növéseire, sarjúra, kolompérra, kukoricára, gyümölcs művelésre kedvező. Bor művelésre tűrhető.”

Szeptember első felében az: „Idő viszontagsági hatás a téli vetemények művelésére eleinte alkalmatlan, később kedvező. Sarjúra és bor művelésre káros. Kolompérra, kukoricára kedvező. A hónap második felében az: Idő viszontagsági hatás a téli vetemények művelésére, kolompérra, kukoricára, gyümölcs-, bor művelésre kedvező.”

Régóta nem volt szomorú szüretről szóló tudósítás²⁴ kelt a Balaton mellékéről október 8-án. „A bortermesztő osztály tökéletesen le volt hangolva, de hogy is ne? hiszen voltak oly szőlősgazdák, kik szüretelés helyett azon kevés szőlőfürtöt bilingéreztek le, mit vén tőkéken a fagy, s fiatal tőkéken a romboló szél kegyelemből meghagyott.

A fagy, szárazság és szélvészek által vidékünkön úgy az eleségben, mint – főleg a szőlőhegyekben okozott kárt nem is lehet fölszámítani. Sok szőlősgazda holdszámra vágja ki a szőlőtöket, mert a fagy által ki nem ölt tőkék száma csekélyebb, semmint e tőkéről eszközlendő begyarápításhoz reményt lehetne csatolni. S a fagy által okozott csapást érezhetőbbé teszi még azon körülmény, hogy a nagy szárazság miatt nem nőhettek jól ez évben a szőlővesszők, s ami nőtt, a szélvészek azt is megrongálták, mi által a tőkét vesztett szőlők újból berakása igen meg van nehezítve. Attól is tartunk – s nem ok nélkül, hogy ha a mostani nagy szárazság után – mi a szőlőtöket megfosztotta éltető nedvöktől – ismét száraz, hideg s havatlan tél következik, akkor a megmaradt kevés tőke is a fagy áldozatává lesz.

A szélvészek közül legtöbb kárt tettek szőlőhegyeinkben azok, melyek tavaszutó [május hónap] 26-ának éjétől szinte e hó 29-nek éjéig, s nyárutó [augusztus hónap] 21-én (István király utáni napon) dühöngöttek. Az első a gyenge szőlőhajtásokból törte ki a tizedet, az utóbbi – sok helyen úgy összezúzta a szőlőfürtöket, hogy a szemek szemlátomást folytak le rólok. Az esőnek kellő időbeni hiánya, s a levesedés időszakában uralkodott szárazság aszaló hatása miatt a szemek is aprók – kifejletlenek maradtak. [...]

Bakonyalján a szőlő leszüretelése után kezdik meg a burgonya s a tengeriszedést. A Balaton mellékén megfordítva; minek okát részint a földnek égevény – s így a tengerit s burgonyát korán megérlelő természetében, részint azon körülményben találhatni föl, hogy Balaton mellékének főterménye a bor, s így ennek betakarítására szentel legtöbb időt, mely idő, hogy annál kevésbé legyen elfoglalva, minden más munkát (még az őszi vetést is, ami igen okos eljárás) előre el szoktak végezni. A vetésen túl vagyunk. Korai vetéseink (a nagy száraz-

²⁴ *Pesti Napló*, 1858. okt. 14. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

sághoz mérten) tűrhető, a késői vetések hiányosan keltek. Mind a korai, mind a késői vetések eső után szomjúhoznak.”

Október első felének gazdasági jelentése kedvezőtlen időjárási feltételekről számol be:

„Kiteleltethetési-, féreg emésztési-, rothadási kiterjedés a szárazság miatt kedvezőtlen.

Idő viszontagsági hatás a téli veteményekre művelési-, állapoti-, növekedési szempontból a szárazság miatt kedvezőtlen. A fű növéseire káros. Kelt Veszprém-ben octóber 15-én.”

Október 16-án arról tudósították²⁵ a Pesti Naplót, hogy Veszprém-ben „...a víz szűke miatt a lisztnek jó kelete [keresett] volt. Az idei bor minőségileg mindenütt jó. Az időjárás: forró napok és meleg éjek.”

Október második felében az: „Idő viszontagsági hatás a téli veteményekre művelési-, állapoti-, növekedési szempontból kedvezőtlen. Bor művelésre szintén kedvezőtlen.”

Október 17-én a Vasárnapi Újság²⁶ arról tudósított, hogy „...a balatonvidéki szüret nem legkedvezőbb eredményt mutat föl. A nagy többségnek $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{5}$ rész bora termett a múlt évihez arányítva. Sok természetnek több holdnyi birtokán a helyvel, közzel megmaradt tőkéken csak annyi szőlője termett, hogy családjával együtt megízlelhette azt, de bort nem szűrhetett. E sovány eredmény főleg az alsóörs-köveskallai vonalról értendő. A Köveskallán belől fekvő szőlőhegyek sem a fagytól, sem a szélvészektől nem szenvedvén annyit, bár nem igen bő, de mégis kielégítőbb eredményt mutathatnak föl.”

November első és második felének gazdasági jelentései egyaránt kedvezőtlen időjárási feltételekről szólnak:

„1858-ik évi november 1-től azon hó 15-ig:

Idő viszontagsági hatás a téli veteményekre művelési-, állapoti-, növekedési szempontból kedvezőtlen. Bor művelésére kedvezőtlen.

1858-ik november 15-től azon hó utoljáig:

Idő viszontagsági hatás a téli veteményekre művelési-, állapoti-, növekedési szempontból kedvezőtlen.

Veszprém november 30-án 1858.”

A Pesti Napló november 9-én kelt tudósításából²⁷ az 1858-as év kedvezőtlen időjárásáról és az ebből következő borús kilátásokról olvashatunk rövid összefoglalót. „Bakonyalján rendszeren Sz. Mihály [szeptember 29] után szoktak vetni.

²⁵ Pesti Napló, 1858. okt. 21. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

²⁶ Vasárnapi Újság, V. évfolyam, 42. szám. 1858. okt. 17.

²⁷ Pesti Napló, 1858. nov. 16. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

Előbb mindent betakarítanak, átesnek a szüreten, bevégzik a tengeritörést, beszedik a burgonyát, s csak mikor mindezt megtették, azután vetnek.

A nép ugyanis azon balhiedelemben van, hogy a korai vetés ritkán jó Bakonyalján. Balhiedelemnek mondom a népvéleményt, mert ha Balaton vidékén – amely vidék pedig mind éghajlatát mind földe minőségét tekintve, melegebb a korábban érlelő Bakonyaljánál – a korai vetések jobban s többször díszenek, mint a későiek, a sokkal hidegebb s későbbben növelő s érlelő Bakonyalján sem lehet másképp a dolog, sőt nézetem szerint a hidegebb vidékeken még korábban kell vetni, hogy a vetés mielőbb elbokrosodhassék.

Vidékünk ez évben nagyon megjárta a későn vetéssel. A legnagyobb szárazság azon időszakra esett, mikor az itteni nép vetni szokott. A föld kemény volt, nem lehetett fölszántani. Ha föl lehetett volna, még akkor se leendett tanácsos a vetés, mert a földben nemcsak az, hogy nem volt semmi nedvesség, hanem a szó teljes értelmében ki is volt égve; s a sok ártalmas rovarok úgy elszaporodtak, hogy a mag nagyrésze a barázdákból bizonyosan csak éléstárába fogott volna vándorolni.

Őszhó²⁸ közepe körül néhányan elunták az eső utáni várakozást, s a nagy erőfeszítéssel fölhasogatott hantok alá, közé és fölé vetettek. A vetés nem kelt ki, mert sem a föld kebelében nem volt fakasztó nedv, sem a magasságból nem hullott alá.

Az elkésett gazdák fájó szívvel néztek a jókor vetett kevés természetőnek szépen zöldellő vetésére, s ahelyett, hogy elismerték volna az iparkodók célszerű időválasztását, így szóltak: ez kivételes esztendő, mert a rendetlenül vetőknek kedvez. S nem lehet őket meggyőzni arról, hogy a korai vetés mindig jobb a későinél, holott erre a balatonmelléki gazdaszat kézzelfogható példa.

Földek maradtak vetetlenül, melyeket be kellett volna vetni. Akik a hantok közé – habár későn, de mégis vetettek – azoknak vetése csak most kezd bújni, s az erős száraz fagy e vetéseket is végveszéllyel fenyegeti. Oly helyeken, hol tagosítási munkálatok folynak, s a kihalás csak késő ősszel történhetett meg, a nép sajnálatot... ellenben ott, hol a vetést semmi sem akadályozta – mint p.o. [példának okául] Bakonyalja nagy részén – a hanyag gazdák sajnálat helyett kárhuztatást érdemelnek. Pápán az idő folyvást kemény, de havunk kevés van, úgy, hogy a birka és rideg marha szélére kijárhat.”

December 5-én a Pesti Naplót arról tudósítják²⁹, hogy „...vetéseink a megennyhült időjárásnak kedvező behatása alatt szépen kikeltek, s bár gyengék – s elbokrosadhatásukhoz nincs remény – de a jöhető száraz fagyok ellen sokkal

²⁸ Október

²⁹ Pesti Napló, 1858. dec. 17. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

inkább biztosítvák, mint voltak a múlt hói száraz fagyokban, melyek tejesedésben s előtörő csírában érvén az elhintett mag nagy részét, alaposan aggódhatott a termesztő osztály, hogy a fáradság – a munka s költsékezés mellett az elhintett magot is elvesztette.

Azok, kiket részint a szárazság által ércskeménnyé égett föld felszánthatatlansága, részint a váratlanul beköszöntött múlt hónapi fagyos napok meggátoltak a vetésben – s ezek neve: légio – a fagyos napoknak óhajtott eltérése után bekövetkezett esős napok által megpuhított, s most már szikkadni kezdő földet vetés alá szántják, s az elhintett mag ez esztendőbeni kikeléshez magoknak sem levén már reményök, csak is alvóra vetnek. Nem lehetetlen azonban, hogy a mi múlt évben megtörtént a Balaton mellett, az a jelen esztendőben a Bakonyalján történik meg, t. i. az alvóra vetett mag, ha nem is ebben az esztendőben, de már a jövő esztendő első havában nem csak fölébred, hanem elő is tör a föld kebeléből, ha vagy sok lanyha eső, vagy meleg napokkali földre ható, s az ott levő magot fölébresztő hóolvadás következik be.

Az őszi hosszas szárazság által a megrepedezésig összeégett földeinkre még az esőnél is áldást adóbban s trágyázóbban hatott, a bár nem vastag hórétegnak, de lassankénti, s ugyanezért a nedves földre szivárogtató olvadása. A gyenge vetések e hónedvből nyertek legtöbb, fejlesztőn ható táp-erőt.

Sok helyen – főleg a Bakony belsejében – még a zöldségeket is most szedik fel; mert a nagy szárazságban nem tudták azt fölszedni, s hogy fölszedhessék: esőre vártak. Eső helyett megjött a hó, s vele együtt a fagy. Az idő megenyhülése nagyon jól esett e szerint a zöldségtermesztőknek is, mert ha a fagy el nem térült volna, akkor a zöldséget jövő tavaszig a földben kellett volna hagyniok. Több gazdának káposztáját is kinn érték az első fagyos napok.”

Az 1858-as év időjárési és gazdasági jelentéseit egy január 14-én kelt levél³⁰ zárja, némi reményt adva (várva) az 1859-es évre. „A vetéssel általában véve elkéstek a gazdák vidékünkön. Addig vártak az esőre, míg helyette megjött az éppen nem várt fagy. Nagy szerencse, hogy e fagy nem volt tartós, hogy az esőzés s ezt föl váltott tartós langy idő a vetőszántást lehetővé tette, mit az elkésett termesztők siettek is fölhasználni. A Veszprém város határában levő vetések kivételével a vetések tetemesebb része gyenge, s a 2-dik fagy – mi hosszasan és szárazon tartott – a kikelés után csakhamar meglepte ezeket. Van oly vetés is, mi ki sem kelhetett s alvásából csak jövő tavasszal fog kelőre ébredni. A kikelte gyenge vetésekben tett ugyan kárt az erős és száraz fagy, de e kár mégsem oly jelentékeny, mint a minőtől kezdetben tartottunk.”

³⁰ *Pesti Napló*, 1859. jan. 20. Gazdasági és kereskedelmi szemle.

Függelék

Időjárás jelentő „formanyomtatvány”, amit az észlelő (beküldő) saját maga vonalazhatott és kézírással, tintával töltött ki.

Veszprémi Község

Veszprémi Község

Időjárás

1853° ni April 14°

<i>Időjárás állapot</i> <i>az elmúlt telt idő szaklamb</i>		<i>Feljegyzés</i>
<i>Művelési</i>	<i>Földrajzi</i>	<i>Feljegyzés</i>
<i>Szög emelési</i>		<i>sem volt</i>
<i>Artekári</i>		<i>?</i>
<i>Művelési</i>		<i>?</i>
<i>Állapoti</i>	<i>Péti Veteménycser</i>	<i>In állapokban</i>
<i>Növények</i>		<i>elői kord hídgy mász lapot nélkül</i>
<i>Művelési</i>		<i>elő hídgy, és hídgy mász így kórozott látható módon</i>
<i>Állapoti</i>	<i>Nyári Veteménycser</i>	<i>2 m. elvan is, vetés, míg nem kelt ki.</i>
<i>Növények</i>		
<i>Vízjárati</i>	<i>Szütyos Veteménycser</i>	
<i>Artekári</i>		
	<i>In tövise</i>	<i>is idő mutatkozott</i>
	<i>Takarásnyá</i>	
	<i>Léna termése</i>	
	<i>Lajjára</i>	
	<i>Szütyos termése</i>	
	<i>Helyrajzi</i>	<i>még nem is ültetés</i>
	<i>Földrajzi</i>	<i>?</i>
	<i>Helyrajzi</i>	
	<i>Artekári</i>	<i>sem történt</i>
<i>Állapoti</i>		<i>is április, míg keltetés előtt</i>
<i>Artekári</i>	<i>művelési</i>	<i>időjárás, akárcsak, a keltetés után az</i>
<i>Artekári</i>		<i>nyári keltetés</i>
		<i>sem történt</i>
	<i>Ummi események</i>	<i>szütyos, am fordult el.</i>
	<i>Veszprém April 14: 1853</i>	